

บทที่ ๖

บทสรุป

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นความพยายามในการอธิบายประวัติศาสตร์ความคิด โดยใช้หลักฐานในลักษณะใหม่ นั่นคือ การใช้วรรณกรรม ๓ เรื่องได้แก่ ราชาธิราช สามก๊ก และ ไชยขันท มาประกอบกับหลักฐานอื่น ๆ เพื่อนำมาอธิบาย โลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยพิจารณาว่า แม้วรรณกรรมทั้ง ๓ เรื่องจะเป็นวรรณกรรมที่มีที่มาจากต่างประเทศ แต่ก็ได้ถูกนำมา "แปล" ให้เป็นวรรณกรรมในบริบทไทย และได้มีการสอดแทรกโลกทัศน์ของยุคสมัยเข้าไปในวรรณกรรมเหล่านี้ด้วย ดังนั้นวรรณกรรม ราชาธิราช สามก๊ก และ ไชยขันท จึงมิได้ถูกพิจารณาด้วยบริบทจากที่มา คือ มอญ หรือ จีน หากแต่จะพิจารณาจากบริบทของผู้รับ นั่นคือ โลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำไทย

ในการศึกษาวรรณกรรมทั้ง ๓ เรื่องนั้น ผู้เขียนศึกษาทั้งในเชิงเนื้อเรื่อง ข้อความ และคำ โดยอธิบายภายใต้สมมติฐานว่า ราชาธิราช สามก๊ก และ ไชยขันท เป็นผลงานทางวรรณกรรมในแนวใหม่ที่ผิดแผกไปจากวรรณกรรมที่มีมาก่อนหน้านี้ ทั้งในด้านรูปแบบคำประพันธ์และสำนวนที่มุ่งสื่อความหมายทางสุนทรียศาสตร์โดยเฉพาะ หากแต่เป็นสื่อกลางในการส่งผ่านความคิดทางการเมืองและกระบวนการกล่อม เกลาทางสังคม อีกทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนโลกทัศน์ทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้สร้างสรรค์งาน จึงสามารถใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในช่วงที่งานวรรณกรรมได้ถูกสร้างขึ้น

ผลจากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง ราชาธิราช สามก๊ก และ ไชยขันท ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมทั้ง ๓ เรื่องอาจจะมุ่งสื่อความบันเทิงหรือการพิชชยสงคราม แต่โดยหลักแล้วยังมิได้วรรณกรรมทั้งสามเรื่องนี้แฝงไว้ด้วยภาพโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ และภาพของโลกทัศน์ทางการเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสามเรื่องนี้ ก็มีความสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในเรื่องของคุณสมบัติเชิงอุดมคติของผู้ที่เป็นกษัตริย์หรือผู้นำนั้น

วรรณกรรมทั้ง ๓ เรื่องต่างสะท้อนภาพของผู้ที่เป็นกษัตริย์หรือผู้ที่เป็นผู้นำว่าจะต้อง เป็นผู้ที่มีบุญญา
 บารมี และปัญญาบารมี รวมทั้งมีหน้าที่ในการยังพระศาสนาและยังประโยชน์สุขให้แก่อาณาประชา
 ราษฎร และสัตว์โลกทั้งปวงเพื่อให้พ้นจากห้วงสังสารวัฏ โดยเฉพาะในราชาธิราชซึ่งมีวัฒนธรรม
 ทางการเมืองใกล้เคียงกับไทย ได้กล่าวถึงพระราชภารกิจของกษัตริย์ทั้งในทางพระราชอาณาจักร
 และการฝ่ายศาสนจักร

ดังนั้น ข้อสรุปที่เห็นได้จากวรรณกรรมทั้งสามเรื่อง ก็คือ ผู้ที่มีบุญบารมีและสติปัญญาเท่า
 นั้นที่จะ เป็นผู้ที่มีความเหมาะสมในการขึ้นครองราชย์ การให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว ทำให้
 สิทธิธรรมของการขึ้นครองราชย์โดยการสืบสันตติวงศ์ลดความสำคัญลง ดังนั้น สามัญชนอย่าง
 มะกะโทหรือพระมหาปิฎกธรใน เรื่องราชาธิราช เล่าขำใน เรื่องไชยขันธ์ และเล่าขานใน เรื่องสามก๊ก
 จึงมีโอกาสที่จะ เป็นกษัตริย์ รวมถึงกรณีของพระยาน้อยซึ่งแม้ว่าจะ เป็น เชื้อพระวงศ์กษัตริย์ แต่ก้
 มิใช่ผู้ที่อยู่ในลำดับที่จะได้รับการสืบทอดราชสมบัติจากพระราชบิดา

ภาพคุณสมบัติของผู้ที่เป็นขุนนางในอุดมคติก็ เช่นกันกับผู้ที่เป็นกษัตริย์ คือ จะต้องเป็นผู้ที่มี
 สติปัญญาอีกทั้งต้องมีความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อผู้นำหรือกษัตริย์ ใน ราชาธิราช
สามก๊ก และ ไชยขันธ์ ก็ให้ความสำคัญกับการมีสติปัญญาของขุนนาง โดยมีตัวละครที่เป็นขุนนางทั้ง
 ฝ่ายพลเรือนและทหาร เป็นต้นว่ามังงกันจี อามาศย์ทิมมณีกรอด สมิงพระรามและสมิงอายมณฑะยา
 ในราชาธิราช ขงเบ้ง สุมาอี้ ลกเจ๊ก กวานอู และเตียวหุยในสามก๊ก เตียวเหลียง พ้าแจ่ง
 ชันลิ้น หยินโป้และแพอวดินไชยขันธ์ ต่างก็ถูกกล่าวถึงว่าเป็นขุนนางผู้มีสติปัญญา และการมีสติปัญญา
 ของขุนนาง เป็นการแสดงให้เห็นถึงการมีพระบารมีของกษัตริย์ ที่นอกเหนือไปจากการครอบครอง
 วัตถุที่เป็นเลิศอันแผ่นดิน เป็นต้นว่า ช้างเผือก ปราสาท เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ฯลฯ

ในความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น ราชาธิราช ไชยขันธ์ และ สามก๊ก ต่างก็ชี้ว่า กษัตริย์
 และขุนนางต่างฝ่ายต่างมีหน้าที่เฉพาะตน และทั้งสองฝ่ายจะต้องมีหน้าที่ต่อกันคือ กษัตริย์เป็นผู้ที่มี
 พระราชอำนาจสูงสุดในราชอาณาจักร ผู้ใดจะล่วงละเมิดหรือทำทลายพระราชอำนาจมิได้ การที่
 ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดทำให้ผู้ที่เป็นขุนนางต้องยอมรับในพระราชอำนาจนั้นโดยมิอาจหลีกเลี่ยง
 ได้ไม่ว่าพระราชอำนาจที่ทรงใช้นั้นจะผิดหรือถูกก็ตาม

ไม่เพียงแต่วรรณกรรมทั้งสาม เรื่องนี้ เท่านั้นที่สามารถสะท้อนภาพโลกทัศน์ทางการเมือง
 ได้ วรรณกรรมร่วมสมัยอื่นก็สามารถสะท้อนภาพโลกทัศน์ทางการเมืองได้ เช่นกัน เช่น ในเรื่อง
สังคีตยวงศ์ ไตรภูมิโลกวิดิจยกถา ลิลิตนิทานอิหฺร่านราชธรรม ตลอดจนวรรณกรรมอีกหลาย

เรื่องในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่างก็ให้ความสำคัญแก่ลัทธิธรรมแห่งอำนาจที่มาจากบุญบารมีและปัญญาบารมีตามหลักพุทธศาสนาทั้งสิ้น และแม้กระทั่ง รามเกียรติ์ ก็กล่าวถึงพระราชภารกิจของกษัตริย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์เช่นกัน นอกจากนี้แม้แต่ในกฎหมายหลายฉบับที่ตราขึ้นในสมัยนี้ ต่างก็มุ่งแสดงเจตนารมณ์ของผู้ปกครองที่สะท้อนความคิดที่ว่ากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบุญและเป็นพระโพธิสัตว์ มีพระประสงค์ให้สรรพสัตว์ในราชอาณาจักร "ให้เป็นอริยอุโบสถฐเจ้าเรือนอันสง่างามยิ่งขึ้นไป" มีการอธิบายเกี่ยวกับศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพระราชภารกิจของกษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ เช่นเดียวกันในวรรณกรรมร่วมสมัยอื่น ๆ ก็ปรากฏบทบาทและหน้าที่ที่ขุนนางพึงมีในลักษณะเดียวกัน เป็นต้นว่า บทบาทของการเป็นทหารเอกคู่บุญกษัตริย์ ในกรณีของสมิงนครินทร์ในราชาธิราช และหนุมานในรามเกียรติ์

การใช้วรรณกรรม เพื่อศึกษาโลกทัศน์ทางการเมืองของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น มิได้หมายความว่าผู้เขียนละเลยความสำคัญของหลักฐานอื่นๆ หากแต่เป็นเพราะเคยมีผู้เคยศึกษาภาพความคิดของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยใช้หลักฐานประเภทอื่น ๆ ทำให้เราเห็นภาพบูรณาการในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านศาสนจักร เช่น การทำสังคายนาทะไตรปิฎกและการออกกฎหมายพระสงฆ์และด้านราชอาณาจักร เช่น การชำระกฎหมายตราสามดวง การสร้างปราสาทราชวัง พระราชพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวกับความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ และการชำระพระราชพงศาวดาร กิจกรรมเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูทางด้านจิตใจของไพร่พลเมือง ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง รวมทั้งเพื่อสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงให้กับกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มใหม่ที่ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจแทนกลุ่มเดิม ในวรรณกรรมราชาธิราช สามก๊ก และ ไชยชนะ ต่างก็อธิบายภาพเหล่านี้โดยมีวัตถุประสงค์ เช่นเดียวกัน

อนึ่งในท้ายที่สุดกิจกรรมต่าง ๆ ของชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ ไม่ได้มีเฉพาะแต่การแสดงผลออกซึ่งอำนาจโดยการบังคับ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังในกรณีของการชำระกฎหมายตราสามดวงเท่านั้นหากยังมีกิจกรรมบางอย่างทำขึ้นเพื่อเสริมอำนาจบารมี แต่มิได้ใช้วิธีการบังคับ หากแต่ใช้การกล่อมเกล่า เช่น การชำระพระราชพงศาวดาร และการ"แปล"วรรณกรรมทั้ง ๓ เรื่อง ซึ่งกิจกรรมการฟื้นฟู การชำระวรรณกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรมที่เคยมีมาแล้วและวรรณกรรมใหม่ งานวรรณกรรมเรื่องสำคัญ ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น มิได้เป็นแค่เพียงการฟื้นฟูตามจารีตที่เคยมีมาเท่านั้น แต่ยังเป็นสื่อในการกล่อมเกล่าทางการเมือง และเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกลุ่มชนชั้นนำใหม่

ในกระบวนการสร้างความชอบธรรมแก่ชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น จากเรื่องราชาธิราช ยังชี้ให้เห็นประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือ การที่ราชาธิราชได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรมัตถ์สัจจะ และสมมติสัจจะที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ทางการเมือง ในกรณีนี้ถ้าพิจารณาจากตอนจบของเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่ว่า

"อันพระราชนิพนธ์ราม เกียรติ	ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย
าจะ เป็นแก่นสารสิ่งใด	ตั้งพระทัยสมโภชบูชา
าครพึงอย่าได้ไหลหลง	จงปลงอนิจจังสังขาร
..... " ๑

ถ้าตีความอย่างตรงไปตรงมา จะเห็นได้ว่าสิ่งซึ่งเป็นความจริงที่สุดก็คือ ปรมัตถ์สัจจะที่ว่าชีวิตไม่มี ความแน่นอน สิ่งที่ควรทำก็คือ ปลงกับเรื่องความไม่เที่ยงแท้ ซึ่งถ้ามองตามหลักพุทธศาสนาก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่เป็นที่น่าสงสัยว่าการที่ทรงนิพนธ์รามเกียรติ์ซึ่งมีความยาวมาก อีกทั้งมีคำสอนเกี่ยวกับกษัตริย์ เช่นทศรถสอนพระราม หรือคำสอนเกี่ยวกับขุนนาง เช่นพาลีสอนน้องนั้นไม่มีความหมายหรือ คำตอบก็คือ ถ้าพิจารณาจากปรมัตถ์สัจจะ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็คือ สมมติสัจจะซึ่งไม่มีความหมาย การที่จะทำให้สมมติสัจจะเป็นสิ่งที่มีความหมายได้ก็ต่อเมื่อผู้มีอำนาจใช้อำนาจซึ่งก็หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยในการใช้อำนาจนั้นก็เพื่อให้สมาชิกในชุมชนบรรลุถึง ปรมัตถ์สัจจะ แต่การใช้อำนาจในลักษณะนี้ไม่สามารถจะถูกกล่าวในบริบทของรามเกียรติ์ได้ เพราะรามเกียรติ์ไม่ใช่ เรื่องของพุทธศาสนา ดังนั้นในการที่จะดูว่าปรมัตถ์สัจจะและสมมติสัจจะมีความสำคัญอย่างไร ต้องดูในราชาธิราช เพราะราชาธิราชชี้ให้เห็นถึงแบบแผนของผู้มีอำนาจที่มองเห็นความสำคัญของอำนาจที่เป็นสมมติสัจจะ แต่ใช้อำนาจเพื่อปรมัตถ์สัจจะ ดังในกรณีของพระเจ้าธรรมเจดีย์ที่ใช้สมมติสัจจะนำไปสู่ปรมัตถ์สัจจะ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่รัชกาลที่ ๑

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์, ๑๑ : ๓๐๗.

ที่ทำให้สมมติสังขจะมีผลสอดคล้องกับปรมาตมสังขจะ กล่าวคือ กษัตริย์จะมีไว้แต่เพียงผู้ที่สามารถ
พิสูจน์ว่าตนมีบุญบารมีและปัญญาบารมีซึ่ง เป็นสมมติสังขจะ เท่านั้น หากผู้ที่เป็นกษัตริย์จะต้องพิสูจน์
ตนว่า เป็นผู้นำทางธรรมที่จะนำเหล่าสรรพสัตว์ข้ามวิภวสังขารไปสู่นิพพาน ซึ่ง เป็นปรมาตมสังขจะ
ตั้งนั้นรัชกาลที่ ๑ จึงมีไว้เป็นเพียงกษัตริย์ที่ก่อปรด้วยบุญบารมีและปัญญาบารมี หากพระองค์ทรง
เป็นกษัตริย์ที่ดีตามคตินุศาสนาน่าซึ่งมุ่งนำสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นั้นยอม
แสดงว่าพระองค์ทรงใช้คุณสมบัติของการมีบุญบารมีและปัญญาบารมีซึ่ง เป็นสมมติสังขจะในการที่จะ
นำสรรพสัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากสังขารวิภว ซึ่งเท่ากับว่าพระองค์ทรงใช้สมมติสังขจะ เพื่อที่จะบรรลุ
ปรมาตมสังขจะ

ส่วนในสวามิกและไซฮันนั้น ผู้นำใช้อำนาจที่เป็นสมมติสังขจะ เพียงแค่ทำให้เกิดความผาสุกแก่
อาณาประชาราษฎรเท่านั้น มิได้มุ่งให้พ้นจากห้วงสังขารวิภวซึ่งเป็นปรมาตมสังขจะแต่ประการใด